

بررسی مبانی و اهداف برنامه ریزی درسی در آموزش و پرورش با تاکید بر برنامه های توسعه ای در ایران

ویدا اندیشمند^۱، امیرصدرا اسدی خانوکی^۲

^۱ استادیار، گروه علوم تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران.

^۲ دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، کرمان، ایران.

نام نویسنده مسئول:

امیرصدرا اسدی خانوکی

چکیده

برنامه ریزی معمولاً به خاطر شکل گرفتن اهداف و مقاصد صورت می گیرد معمولاً برنامه ریزی شاخه های مختلفی دارد و افراد و سازمانها بسته به بستر کاری و اهدافی که دارند اقدام به برنامه ریزی می کنند یکی از سازمانهایی که به برنامه ریزی نیاز دارد و برای آن وقت و زمان زیادی صرف می کند آموزش و پرورش است در آموزش و پرورش نقش مهم برنامه ریزی در زمینه دروس ارائه شده به دانش آموزان نقش مهم و اهمیت زیادی دارد یکی از مقاصد برنامه ریزی درسی در آموزش و پرورش معمولاً پیشرفت و توسعه کشور است که اگر به صورت اصولی پیاده شود علاوه بر پیشرفت فردی پیشرفت اجتماع را نیز به دنبال دارد با توجه به این نقش برنامه ریزی درسی در این تحقیق بر آن شدیم تا با روش تحلیلی - توصیفی به بررسی مبانی و اهداف برنامه ریزی درسی در آموزش و پرورش با تاکید بر برنامه های توسعه ای در ایران بپردازیم.

واژگان کلیدی: توسعه، برنامه ریزی، آموزش و پرورش، دانش آموزان، مدارس، معلمان.

مقدمه

اگر نگاهی به برنامه ریزی داشته باشیم فرایندی را شامل می شود که از روی عقل و خرد باشد و در زندگی شخصی، شغلی و سازمانی هر انسان و یا هر جامعه مورد توجه قرار گیرد یکی از نهادهایی که به جرات می توان گفت بدون برنامه ریزی نمی تواند به اهداف و مبانی مورد نظر خود دست یابد آموزش و پرورش است اما برنامه ریزی در آموزش و پرورش شامل چه چیزهایی می شود و اهداف برنامه های درسی در آموزش و پرورش چیست؟ در خصوص خود برنامه ریزی درسی در آموزش و پرورش باید گفت برنامه درسی یک سیستم علمی است که دانش و مهارتها را در بین دانش آموزان هر مدرسه و محیط آموزشی تقسیم و تسهیم می نماید. به طور خاص، برنامه درسی اشاره به موارد مکتوبی که می بایست آموزش داده شوند، و نیز آنچه که از دانش آموزان در سطوح مختلف و در دروس یا موضوعات خاص آزمون گرفته می شود دارد. با گسترش دانش و آگاهی های بشر از اهمیت تعلیم و تربیت از حالت های سنتی و تصادفی به سوی قانونمندی سوق پیدا کرد و برنامه های درسی از طرح و مقاصد واقع بینانه تری برخوردار شدند وجود عوامل مختلفی که در نظام های آموزشی وجود دارد مانند منابع، امکانات، و ... چنانچه به خوبی مورد استفاده قرار گیرند اثربخشی و کارایی نظام آموزشی را تضمین خواهد کرد و سبب رشد همه جانبه نسل آینده خواهد شد. بنابراین استفاده بهینه از امکانات موجود در نظام و افزایش بازده آن نیز ضرورت برنامه ریزی و به خصوص برنامه ریزی آموزشی و درسی را آشکارتر خواهد کرد. با توجه به این امر در خصوص برنامه ریزی درسی در این تحقیق به بررسی مبانی و اهداف برنامه ریزی درسی در آموزش و پرورش با تاکید بر برنامه های توسعه ای در ایران می پردازیم.

تعریف برنامه ریزی

از مفهوم عام برنامه ریزی تعاریف زیادی شده است، عده ای برنامه ریزی را ۱- کشیدن نقشه برای آینده ۲- نقشه کشیدن ۳- راهی برای هدایت حساب شده ی فعالیت برای رسیدن به خواسته ها و عده ای برنامه ریزی را اینگونه تعریف کرده اند، انسان بسوی هدف مشخص. برطبق نظر راسل، برنامه ریزی عبارتند از طرح تدابیری برای استفاده ی مناسب از منابع موجود برای رسیدن به هدف های مطبوع. به هر حال برنامه ریزی بطور ساده سازمان دهی فعالیت های لازم برای رسیدن به هدف های مورد نظر است. برطبق تعریف فیروزات برنامه ریزی فرایندی است: مداوم، حساب شده، منطقی جهت دار و دور نگر به منظور ارشاد و هدایت فعالیت های جمعی برای رسیدن به هدف های مطلوب (ارنشتاین، ۲۰۰۵، ترجمه احقر، ۱۳۸۴: ۱۲)

مفهوم برنامه درسی

کلمه ی برنامه درسی، معادل واژه "*curriculum*" است و از نظر لغت از کلمه لاتین (*currere*) به معنای راهی که باید طی شود گرفته شده است. این تصور بر یک مسیر یا برخی موانع یا وظایفی دلالت می کند که هر فرد بر آن ها غلبه پیدا می کند. یعنی مقوله هایی که دارای آغاز و انجام است و باید هدف هایی از آن ها منتج شود. "علی شریعتمداری" برنامه درسی را به عنوان کلیه ی تجارب، مطالعات، بحث ها، فعالیت گروهی و فردی و سایر اعمالی می داند که شاگرد تحت سرپرستی و راهنمایی مدرسه انجام می دهد، تعریف می کند. همچنین برنامه درسی می تواند به طور گسترده در ارتباط با تجارب یادگیرنده، تعریف شود. این دیدگاه هر امری در مدرسه و حتی خارج از مدرسه را به عنوان بخشی از برنامه درسی مورد توجه قرار می دهد.

"رونالد دال" در تعریف برنامه درسی، اشاره می کند: « برنامه درسی عبارت است از محتوا و جریان رسمی که از طریق آن، یادگیرندگان تحت نظارت مدرسه، معلومات و شیوه ی درک و فهم را به دست می آورند یا مهارت ها را فرا می گیرند و یا نگرش و نظام ارزشی خود را تغییر می دهند. آیزنر، در تعریف برنامه درسی می گوید: « برنامه درسی عبارت است از یک سلسله وقایع آموزشی طراحی شده که به قصد تحقق نتایج آموزشی برای یک یا چند دانش آموز پیش بینی شده است» (ملکی، ۱۳۹۱: ۱۴).

مفهوم برنامه ریزی آموزشی

از برنامه ریزی آموزشی تعاریف گوناگونی شده است که از برداشتهای متفاوت صاحب نظران نسبت به مقوله برنامه ریزی آموزشی ناشی می شود. برخی برنامه ریزی آموزشی را آینده نگری و نقشه کشیدن برای آینده آموزش و پرورش می دانند.

عده ای آن را پیش بینی نیازها و تخمین منابع برای تحقیق اهداف از پیش تعیین شده تلقی می کنند. به تعبیر گروهی دیگر برنامه ریزی آموزشی به تعیین تصمیم گیری درباره آینده آموزش و پرورش. یکی از صاحب نظران این حوزه برنامه ریزی آموزشی را روشی برای انتخاب منابع و اهداف طبق یک استاندارد می داند.

در اصلاح نامه مرکز منابع اطلاعات آموزشی آمده است برنامه ریزی آموزشی یعنی فرایند تعیین اهداف روشها فعالیت ها منابع و برنامه های موسسات آموزشی و سرانجام فیلیپ مدیر کل اسبق یونسکو، برنامه ریزی آموزشی را کاربرد روشها تحلیلی درمورد هر یک از اجزا نظام آموزشی به منظور ایجاد یک نظام آموزشی کار آمد می داند(محسن پور، ۱۳۸۲)

مفهوم توسعه

چگونگی ایجاد توسعه و پیشرفت همواره یکی از سؤال های اساسی و مهم در ایجاد دگرگونی و تحول تکاملی جوامع بوده است. معمولاً وقتی سخن از توسعه و پیشرفت می شود، نوعی پی شرفت و توسعه همه جانبه به ذهن متبادر می شود. بطوریکه می توان گفت توسعه همان افزایش سطح بهره مندی و رفاه، ارتقای امنیت، آزادی، گسترش ارتباطات اجتماعی و امکان تحرک اجتماعی (عمودی و افقی) معطوف به ارزش های جامعه که در سایه پی شرفت علمی و تکنولوژیک حاصل می شود و دگرگونی تکاملی در نظام آموزشی، آموزش و ساماندهی و مهندسی اقتصادی صنعتی و سیاسی و فرهنگی به وجود می آید.(مظاهری و همکاران، ۱۳۹۴)

مفهوم آموزش و پرورش

آموزش و پرورش در کلی ترین معنای آن عبارت است از فرایند کمک به جریان رشد انسان از آنجا که آموزش و پرورش یا تعلیم و تربیت دارای وجه و اشکال متفاوتی است. بسیاری از صاحب نظران بر این عقیده اند که آموزش و پرورش در طول تاریخ به سه شکل وجود داشته است. که عبارتند از: رسمی، نیمه رسمی، غیره رسمی اما آنچه در این نوشتار منظور است آموزش و پرورش رسمی است که مراحل مانند پیش دبستانی، دبستانی، راهنمایی و متوسطه و عالی دارد. این نوع آموزش و پرورش که در کشورها طی ۱۵۰ سال اخیر به دنبال تحولات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور و نیز به دنبال نیاز به تربیت نیروی انسانی شکل گرفته است زیر نظر دولت اداره می شود و همه ساله سهم زیادی از منابع مالی کشور به آن اختصاص داده می شود(محسن پور، ۱۳۸۲)

انواع برنامه ریزی در آموزش و پرورش

۱- طرح ریزی آموزش و پرورش

طرح ریزی آموزش و پرورش به تهیه برنامه ای اطلاق می شود: که هدفی کاملاً مشخص و قابل اندازه گیری و ارزیابی داشته و محدوده زمانی اجرایی آنها معلوم باشد. همچنین منابع مالی و انسانی و فنی مورد استفاده در برنامه ریزی بطور مشخص تعیین شده باشد. طرح تهیه کتاب های درسی، طرح مبارزه با بی سوادگی، طرح تربیت معلم فنی و حرفه ای، طرح تربیت مشاوران دوره راهنمایی و غیره نمونه هایی از طرح های آموزش و پرورش می باشند.

۲- برنامه ریزی نیروی انسانی

برنامه ریزی نیروی انسانی شامل برنامه ریزی برای تربیت عموم کارکنان است، از کارگران نیمه ماهر و ماهر گرفته تا تکنسین ها، مهندسان، دکترها، معلمان و استادان و سایر متخصصان. برنامه ریزی نیروی انسانی مستقیماً با برنامه ریزی اقتصادی مربوط است؛ زیرا هدف آن تربیت افرادی است که باید چرخ های اقتصاد کشور را به حرکت در آورند. به طور کلی، برنامه ریزی نیروی انسانی بیشتر به آن جنبه آموزش و پرورش تکیه می کند که به تربیت افراد برای دنیای کار می پردازد، و با ابعاد دیگر آموزش و پرورش از قبیل پرورش اجتماعی، فردی و هنری، مستقیماً سر و کار ندارد.

۳- برنامه ریزی درسی

برنامه ریزی درسی به یادگیری و طراحی عناصر و عوامل مختلف آنها مربوط می شود. فرایند یادگیری با عوامل گوناگون ارتباط دارد که هر یک از آنها در جریان و چگونگی یادگیری موثر است. استعدادها و تواناییهای فراگیرنده، محتوای برنامه درسی، نقش معلم، ارتباط متقابل دانش آموزان، فضای یادگیری و وسایل آموزشی هر کدام به نوعی در یادگیری موثر هستند. این عوامل باید به صورت یک مجموعه بهم پیوسته عمل کنند و هر عامل جزئی از کل محسوب شود.

مجموعه قواعد و ضوابطی که به همه عوامل و عناصر یادگیری منطبق و سازمان می دهد و به فعالیت های یادگیری نظم می بخشد برنامه درسی است.

۴- برنامه ریزی آموزشی

برنامه ریزی آموزشی کلیه ابعاد و ارکان آموزش و پرورش را در بر می گیرد و تمام انواع آموزش و پرورش چه اجتماعی، اقتصادی، فردی، ابتدایی، متوسطه یا عالی، رسمی یا غیر رسمی، چه توسط سازمان های آموزش و پرورش یا مؤسسات و سازمان های دیگر، همه را شامل

می شود. دامنه برنامه ریزی آموزشی از انواع دیگر برنامه ریزی در آموزش و پرورش وسیع تر است. وسعت و اهمیت برنامه ریزی آموزشی با تحلیل مختصر نظام آموزشی وضوح بیشتری پیدا می کند. برنامه ریزی آموزشی عبارت است از کاربرد روشهای تحلیلی در مورد هر یک از اجزاء نظام آموزشی و هدف آن استقرار یک نظام آموزشی کار آمد است. (ملکی، ۱۳۹۰).

فرآیند برنامه ریزی درسی

فرآیند برنامه ریزی درسی شامل چهار مرحله است:

- ۱- تعیین هدفهای کلی و حیطهها بر اساس تجزیه و تحلیل اطلاعات به دست آمده از بررسی نیازهای یادگیرنده، آرمانها، انتظارات جامعه، فرآیندهای یادگیری و معرفت موجود و مورد لزوم.
  - ۲- طرح ریزی حیطههای برنامه درسی.
  - ۳- پیش بینی چگونگی اجرای برنامه.
  - ۴- طرح ریزی ارزشیابی از برنامه درسی (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸: ۱۶۲)
- فرآیند برنامه ریزی درسی به علت ارتباط داشتن با عوامل مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و غیره یک فرآیند چند بعدی است، که عبارتند از:

- ۱- برنامه ریزی درسی یک فرآیند یا شیوه‌ای میان افراد است که در خصوص مشارکت افراد مختلف در برنامه درسی، اجرای برنامه درسی، ارزیابی برنامه درسی و روشهای مناسب تعیین می‌گردد.
- ۲- برنامه ریزی درسی یک فرآیند سیاسی است. کارگزاران حکومتی، محلی، منطقه‌ای و ملی بطور منظم در تعیین خط مشی برنامه‌های درسی مداخله می‌کنند. همچنین برنامه ریزی درسی با گروه‌های فشار متعدد درگیر است. این گروه‌ها ارزشهای متضادی را برای تدریس در مدارس ارائه می‌دهند.
- ۳- برنامه ریزی درسی یک امر اجتماعی است. علایق، ارزشها، ایدئولوژیها، اولویتها، کارکردها و مسئولیت‌های متفاوت، زمینه پویایی را تشکیل می‌دهد که فرآیند برنامه ریزی درسی در آن زمینه انجام می‌پذیرد. در این زمینه تمامی عوامل مؤثر در برنامه ریزی درسی رابطه تعاملی با یکدیگر دارند. شخصیت‌های برنامه ریزان درسی، ساختار نظام‌های مدرسه و الگوهای مختلف روابط گروهی اعضای مدرسه، از عوامل مهمی هستند که برنامه ریزی درسی را تحت تاثیر قرار می‌دهند. اصلاحات و تغییراتی که در برنامه‌های درسی صورت می‌گیرند، از چگونگی ارتباط افراد دارای قدرت و مرجعیت در تصمیم گیری‌ها نتیجه می‌شوند.
- ۴- برنامه ریزی درسی یک امر جمعی است و باید با همکاری انجام گیرد. این واقعیت که برنامه ریزی درسی مستلزم مهارت‌های مختلف، آگاهی‌ها، علایق و تعهدات ارزشی است، کار برنامه ریزی درسی را برای یک فرد به تنهایی غیرممکن می‌کند. همکاری در برنامه ریزی درسی یک کار اساسی است. البته تمامی افراد شرکت کننده در برنامه ریزی درسی به یک اندازه در تمامی جنبه‌های برنامه ریزی شرکت نمی‌کنند. پیچیدگی‌های فنی در تهیه برنامه درسی و ویژگی‌های سیاسی و اجتماعی آن، مستلزم انواع صلاحیت‌ها در مراحل مختلف فرآیند برنامه ریزی درسی است. اینکه شرکت کنندگان در برنامه ریزی درسی چه کسانی هستند و چه موقع باید ایفای نقش کنند، به کارکردهای متمایز و نوع صلاحیت‌های آنان مبتنی است. بنابراین برنامه ریزی درسی مؤثر باید با توجه به دو اصل همکاری و تشریک مساعی انجام پذیرد (کلباسی، ۱۳۸۹).

طبقه بندی مبانی برنامه ریزی درسی

مبانی برنامه ریزی درسی در قالب موارد زیر قابل طبقه بندی است:

۱- مبانی اجتماعی و فرهنگی برنامه ریزی درسی

مبانی اجتماعی و فرهنگی برنامه ریزی درسی عبارتند از آن مطالعاتی که روابط افراد، گروه‌ها، موسسات و نیروهای موجود در فرهنگ جامعه را تجزیه و تحلیل و تأثیر آن را بر روی برنامه‌های مدارس بررسی می‌کند. فلسفه اصلی تأسیس مدارس و به وجود آمدن نظام آموزش مدرسه‌ای، در گسترده‌ترین برداشت خود عبارت از انتقال، توسعه و بهسازی میراث فرهنگی. بنابراین بدیهی است که ارزشهای اجتماعی و فرهنگی یک جامعه، اثر قاطعی بر برنامه‌های درسی و فرآیند تدوین آنها دارد. ارزشهای اجتماعی و فرهنگی به مثابه پالایشگر اهداف و مقاصد برنامه درسی، نقش مهمی در فرآیند برنامه‌های درسی و برنامه ریزی درسی ایفا می‌کنند و از این روست، که مبانی اجتماعی و فرهنگی برنامه ریزی درسی، یکی از قلمروهای مهم این رشته به شمار می‌رود. مدارس به وسیله برنامه ریزی درسی خود، نه فقط نقش اساسی در حفظ و انتقال میراث فرهنگی و ارزشیابی میراث فرهنگی جامعه به عهده دارند، بلکه مدارس از طریق برنامه ریزی درسی در انتخاب و تحقق هدفهای

متناسب، افراد جامعه را برای انجام وظایف و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی یاری می‌دهد و بدین وسیله رشد فرد و پیشرفت فرهنگ جامعه را تضمین می‌کند. به نظر «تابا» مدارس نسبت به فرهنگ جامعه سه وظیفه اصلی به عهده دارند که عبارتند از حفظ و انتقال میراث فرهنگی، ارزشیابی و توسعه فرهنگی و رشد فردی (یار محمدیان، ۱۳۸۷: ۷۵).

یک برنامه آموزشی که با توجه به مبانی اجتماعی و فرهنگی طراحی شده باشد، باید دارای ویژگی‌های زیر باشد:

- ۱- به نظام ارزش‌های فردی و اجتماعی، نیازها، هدف‌ها و آرزوهای مردم جامعه توجه داشته باشد.
- ۲- به ماهیت جامعه جهانی و جامعه مورد نظر و عناصر و عوامل عمده‌ای که بر روی آموزش و پرورش افراد، اثراتی مطلوب و یا نامطلوب دارند، توجه داشته باشد و تدابیر لازم را برای خنثی کردن آنها و استفاده از عوامل مساعد در نظر گرفته باشد.
- ۳- به مفهومی سالم و ارزشمند از ماهیت انسان و قدرت سازندگی و خلاقیت او متکی باشد و مبانی و ارزش‌های والای انسانی را ترویج کند.
- ۴- اساس و بنیادش بر پایه نتایج مطالعات، تحقیقات و تجزیه و تحلیل‌هایی که درباره ماهیت جامعه، دانش، یادگیری و فرد انجام شده است، استوار باشد.
- ۵- در مقابل هجوم سیل ارزش‌های وارداتی، عکس‌العمل‌های حساب شده و قاطع را تدارک ببیند.
- ۶- با نیازهای آنی و آتی جامعه و افرادش منطبق و با مسائل و مشکلات زندگی روزمره ارتباط داشته باشد.
- ۷- خصایص قومی و فرهنگی جامعه و افرادش را با توجه به سوابق تاریخی، شرایط زمان حال و الزامات زمان آینده در نظر بگیرد.
- ۸- از منابع انسانی و مادی نظام آموزشی جامعه در راه تقویت و گسترش مبانی فرهنگی و تقویت هویت ملی استفاده در مقابل عوامل نامطلوب فرهنگی و اجتماعی مقاومت کند (عباس زاده، ۱۳۸۱).

۲- مبانی فلسفی برنامه‌ریزی درسی

منظور مبانی فلسفی برنامه‌ریزی درسی، آن دسته از عوامل و نیروهای فلسفی است که بر فرآیند تدوین اهداف برنامه درسی و تعیین وسایل و ملزومات آن اثر می‌گذارد. فلسفه مسلط اجتماعی در حقیقت جهت دهنده و تعیین کننده مقاصد اصلی تعلیم و تربیت بوده است. فلسفه تعلیم و تربیت و عقیده برنامه‌ریز به یکی از مکاتب فلسفی ذی ربط، به شدت جهتگیری برنامه‌های درسی را متفاوت می‌کند. گذشته از این، مبانی فلسفی نقش پالایشگر اهداف و مقاصد برنامه درسی را نیز به عهده دارد، زیرا باورها و پنداشت‌های فلسفی یک جامعه مانند یک صافی، اهداف برنامه درسی را که برنامه‌ریزان آموزشی و درسی استخراج کرده‌اند، پالایش می‌کند و آن دسته از اهداف و مقاصدی را که با فلسفه حاکم همخوانی داشته باشد، جایز و روا می‌شمرد و کمک شایان توجهی در انتخاب خط مشی‌ها، طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی می‌کند. فلسفه آموزشی یک مدرسه، یا یک شهر و یا کشور باید طوری روشن و صریح باشد که به تمامی سؤالات زیر و سوالاتی از این قبیل پاسخ‌هایی روشن و واضح بدهد (یارمحمدیان، ۱۳۸۷).

- ۱- هدف نهایی از فرستادن کودکان و نوجوانان یک جامعه به مدرسه چیست؟
- ۲- چرا در جوامع مختلف، کودکان و نوجوانان را به خاطر هدف‌های متفاوتی به مدرسه می‌فرستند؟
- ۳- آیا کودک انسان ذاتاً پاک و منزّه آفریده شده است؟ یا شرور و فاسد؟
- ۴- آیا نظام آموزشی باید بر محور اصالت معلم یا اصالت محتوا و یا اصالت شاگرد عمل کند؟
- ۵- آیا طبقات مختلف یک جامعه باید تعلیماتی یکسان ببینند؟ یا تعلیماتی متفاوت؟
- ۶- آیا مهمترین وظایف مدارس یک جامعه امروزی، انتقال دانش از نسلی به نسل دیگر است؟
- ۷- آیا آموزش و پرورش در مدارس متوسطه و مؤسسات آموزش عالی باید عمومی و نظری باشد یا اختصاصی و عملی؟

۳- مبانی روانشناختی برنامه‌ریزی درسی

مبانی روانی برنامه‌ریزی درسی شامل آن دسته از آگاهی‌ها و ادراکات مکتسب از روانشناسی است که مربوط به ماهیت یادگیرنده و فرآیند یادگیری است. این ادراکات روی محتوا، سازماندهی فعالیت‌ها و تجربیات یادگیری که برای یادگیرنده فراهم می‌شود، تاثیر بسزایی دارد. بنابراین برنامه درسی رابطه بسیار تنگاتنگ و نزدیکی با اصول روانشناسی به ویژه روانشناسی تربیتی دارد. تعلیم و تربیت انسان‌ها و به طور کلی ارتقا دادن سطح دانش و بصیرت و مهارت‌های آنها، بدون داشتن شناختی نسبتاً عمیق از مراحل رشد جسمی، ذهنی، عاطفی و اجتماعی در سنین مختلف و چگونگی ایجاد و تقویت انگیزه‌ها برای یادگیری، میسر نخواهد بود. به همین دلیل یک برنامه درسی (آموزشی) به طور اخص و یک مسئول مجری برنامه‌های آموزشی به طور اعم، باید از بیشتر یافته‌ها و اصول و قوانین علم روانشناسی، به خصوص روانشناسی

تربیتی، اطلاع نسبتاً عمیق و وسیعی داشته باشد. روابط میان برنامه‌ریزی درسی و مبانی روانی را می‌توان از طریق مطرح کردن پرسش‌های زیر نشان داد. این پرسش‌ها بسیاری از جزئیات برنامه‌ریزی درسی را که متأثر از روانشناسی است، روشن می‌کنند (فتیحی، ۱۳۸۱)

- ۱- آیا رشد جسمانی و ذهنی یادگیرنده در برنامه‌ریزی درسی مؤثر است؟
- ۲- آیا سن یادگیرنده در برنامه‌ریزی درسی مؤثر است؟
- ۳- مطلب یادگرفتنی را باید طبق چه اصول و روش‌هایی ارائه کرد؟
- ۴- درباره ماهیت یادگیری در انسان چه می‌دانیم؟
- ۵- چگونه می‌توان مطالب یادگرفتنی را در سطح توانایی و ادراک یادگیرنده در یک مرحله از رشد ذهنی ساده کرد؟
- ۶- تا چه میزان باید علایق و نیازهای یادگیرنده در فرآیند برنامه‌ریزی درسی مدنظر قرار گیرد؟
- ۷- چگونه می‌توان میزان استعداد، هوش، انگیزش و توانایی‌های دیگر یادگیرنده را به طور نسبتاً دقیقی مشخص کرد؟
- ۸- چگونه می‌توان اصول یادگیری به محور فعالیت‌های یادگیرنده را در تهیه و تنظیم برنامه‌های آموزشی توسعه و تقویت کرد؟

برنامه درسی به‌عنوان نقشه و راهنمای عمل آینده

یافته‌ها قائل به یک فرایند سلسله‌مراتبی است که برنامه درسی به‌عنوان طرح و نقشه عمل در دو مرحله کلان ملی و خرد کلاس درس انجام می‌شود. این نگاه، خود به دو نگاه تفکیک شد. نگاه اول، نگاهی که برنامه درسی را به‌عنوان طرح و نقشه عمل می‌داند که در دو سطح طرح‌ریزی برنامه درسی در سطح کلان ملی و سطح تدوین که در سطح خرد مؤسسه و کلاس درس است، متمایز می‌شوند. در سطح کلان ملی برنامه درسی در قالب سیاست‌گذاری‌ها، تعیین خط‌مشی‌ها، فلسفه تربیتی، آرمان‌ها و نیازهای کلان آموزشی و پرورشی آموزشی طرح‌ریزی می‌شوند. حضور و مشارکت مدرسان در این مرحله یک حضور داوطلبانه و انتخابی است. در سطح تدوین برنامه درسی که در سطح خرد مؤسسه‌ای و کلاس درس است مشارکت مدرسان یک امر الزامی است. مدرسان در انتخاب و تعریف همه عناصر برنامه درسی نقش دارند. مشارکت مدرسان در تدوین برنامه درسی موجب غنای علمی و آموزشی برنامه درسی می‌شود. خاستگاه رسالت مدرس نگاه کلان و تحلیلی ساختار جامعه ملی ایدآل است. برنامه درسی به‌عنوان نقشه و راهنمای عمل در دو سطح کلان ملی و کلان مؤسسه‌ای تدوین می‌شوند. زیرا تدوین در نگاه دوم، برنامه درسی یک پروژه بین‌رشته‌ای تلقی می‌شود که تلفیقی از تخصص‌ها را طلب می‌کند و انجام چنین پروژه‌ای توسط مدرسان متخصص در حوزه‌های علوم مختلف یا مدرسان حوزه مطالعه برنامه درسی به تنهایی امکان‌پذیر نیست. (عباباف و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۵)

نقش برنامه ریزی آموزشی در توسعه در ایران

نهاد آموزش و پرورش و نهاد اقتصاد دارای ارتباط تنگاتنگی هستند و تاکنون هرچا نیازی به توسعه اقتصادی و تغییرات اجتماعی احساس شده نقش آموزش و پرورش در محیا کردن اسباب لازم برای این تغییرات مورد توجه و بحث قرار گرفته است. توسعه اقتصادی را در خلاصه ترین حالت میتوان شامل تغییراتی زیربنایی در اقتصاد یک کشور دانست که به افزایش بلند مدت درآمد ملیاش منجر میگردد . از نظر جامعه شناختی، رابطه نظام آموزشی با توسعه از آن جهت قابل برر سی است که توسعه واقعیتی است فراهم آمده از مجموعه کنش های عقلانی و منطقی افراد جامعه و در این میان آموزش عامل بسیار مهمی است که به وسیله آن می توان به عقلانی کردن اعمال و بهینه کردن رفتار انسان ها پرداخت و از دستاوردهای علمی و فرهنگی بشر در طول تاریخ استفاده کرد . همچنین در این ارتباط باید به ساختار آموزشی و نوع نظام های آموزشی نیز توجه کرد، نظام آموزشی در هر کشور می تواند تأثیر قابل توجهی بر بازدهی آموزشی آن کشور داشته باشد؛ چرا که این نظام ها با به کارگیری برنامه، اهداف، اصول و سیاست های آموزشی مختلف، تأثیر متفاوتی از خود به جای می گذارند. بدین ترتیب نظام آموزشی کارآمد، مهمترین عامل در رشد و توسعه است(فاطمی امین و فولادیان، ۱۳۸۸)

بنابراین، برنامه های توسعه در هر کشور (که در ایران قبل از انقلاب در دوره های ۷ ساله و بعد از آن در دوره های ۴ساله ترسیم شده اند در سطحی خاص از برنامه ریزی قرار دارند که تنها در کنار سایر قوانین و برنامه های کشور عینیت می یابد. به بیان بهتر برنامه های توسعه در سطحی میانی قرار دارند. یعنی از یک سو باید سایه ی قوانین بالادستی یک کشور (مثل سند چشم انداز و سیاست های کلی) در آن حضور داشته باشد و از سوی دیگر باید بتواند قوانین پایین دستی را ساماندهی و نظم بدهد، تا از این طریق اهداف کلی مطرح در اسناد بالادستی به درستی حاصل شوند. لذا باید گفت برنامه های توسعه به لحاظ محتوا باید در سطحی باشند که بتوانند سیاست های کلی مطرح

در استراتژی کلان هر کشور را به سیاست های میانی تفسیر کند، تا راه برای سیاستهای اجرایی و جزیی در مسیر مورد نظر هموار شود(یزدانی زازرانی، ۱۳۹۰)

در این راستا به نظر می رسد موارد زیر می تواند بستر ساز توسعه برنامه ریزی توسعه در نظام آموزشی بخصوص آموزش و پرورش و بهره مندی از مزایا و نتایج مثبت و غیرقابل انکار آن واقع شود:

توسعه بعد مفهومی برنامه ریزی توسعه نظام آموزشی و ایجاد پنداره مناسب در این باره در مدیران سطوح مختلف نظام آموزشی. غیرمتمرکز کردن برنامه ریزی توسعه نظام آموزشی در سطح کشور. تفویض اختیار بیشتر به مدیران میانی نظام آموزشی ها در زمینه برنامه ریزی توسعه آموزش و پژوهش. ارزشیابی نظام آموزشی براساس عملکرد، واگذاری اعتبار و تخصیص بودجه و سایر سیستم های حمایتی از آن در سطح ملی. (یمنی دوزی سرخابی و ترک زاده، ۱۳۸۸)

نتیجه گیری

از جمله مسائل مهم بشری مسأله آموزش و پرورش بوده و نکته اساسی برنامه ریزی درسی و آموزشی مناسب به منظور ارتقای کارائی و اثر بخشی نظام آموزشی می باشد. برنامه ریزی آموزش و پرورش و برنامه ریزی درسی دو روی یک سکه اند با این تفاوت که برنامه ریزی آموزشی ناظر بر تمام انواع و سطوح مختلف آموزش و پرورش است در صورتیکه برنامه-ریزی درسی شامل پیش بینی طرح هایی است که مدارس به عنوان وسیله ای برای نیل به مقاصد خود مورد استفاده قرار می-دهند. بنابراین درک و شناخت مفهوم برنامه ریزی آموزشی و برنامه ریزی درسی به عنوان هسته مرکزی برنامه های آموزش و پرورش جزو ضروریات است. برنامه های توسعه ارتباط بسیار نزدیکی با برنامه ریزی آموزشی دارند به طوری که می توان گفت این دو مقوله لازم و ملزوم یکدیگرند نظام آموزشی پیشرفته به عنوان نهاد فرهنگی - سرنوشت ساز در تربیت نیروی انسانی و تولید سرمایه اجتماعی و فرهنگی در فرایند توسعه کشور ایفاء می کند به گونه ای که آینده کشور را می توان در سیمای نظام آموزشی مشاهده کرد. نظام آموزشی هم از طریق کارکرد فرهنگ پذیری و جامعه پذیری و هم از طریق ارتقاء و پرورش قلب توسعه است.

منابع و مراجع

- [۱] ارنشتاین، استیفن، و هانگینز (۲۰۰۵)، مبانی اصول و مسائل برنامه درسی «ترجمه قدسی احقر، ۱۳۸۴، انتشارات آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران
- [۲] کلباسی، اکبر (۱۳۸۹)، ارتباط برنامه ریزی درسی با علوم تربیتی. فصلنامه تکنولوژی و آموزش، شماره ۴
- [۳] فاطمی امین، زینب؛ فولادیان، مجید (۱۳۸۸)، نظام آموزشی و بازدهی آموزشی مطالعه تطبیقی ۷۰ کشور جهان، فصلنامه راهبرد فرهنگ، شماره هفتم.
- [۴] فتحی، علی، اجارگاه، کاظم، گویا، زینب (۱۳۸۸)، طراحی و اعتباربخشی برنامه درسی مدرسه-محور (SBCNA)، تهران وزارت آموزش و پرورش. موسسه پژوهشی برنامه ریزی درسی.
- [۵] فتحی، کوکب (۱۳۸۱)، نقد و بررسی جایگاه مطالعات نیازسنجی در فرآیند برنامه ریزی درسی. پژوهش علوم انسانی دانشگاه الزهراء، دوره ۱۲، شماره ۴۲.
- [۶] عبایف، زهرا، فتحی، اجارگاه، کاظم (۱۳۹۲)، سواد برنامه درسی برای مدرسین دانشگاه از نگاه مدرسان حوزه مطالعات برنامه درسی. مطالعات برنامه درسی آموزش عالی. دوره ۳، شماره ۷، ۷-۲۹
- [۷] عباسزاده، قاسم (۱۳۸۱)، بررسی میزان آشنایی و کاربرد مواد آموزشی در آموزش، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی تهران،
- [۸] محسن پور، بهرام (۱۳۸۲). مبانی برنامه ریزی آموزشی. تهران: سمت
- [۹] مظاهری، محمد مهدی؛ محمودزاده، امیر و تقی پور، صدیقه، (۱۳۹۴)، فرصت ها، چالش ها و موانع پیش روی پیشرفت ایران در بیست سال آینده، بانگ رشی ویژه بردیدگاه رهبری، چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت تهران
- [۱۰] ملکی، حسن (۱۳۹۰)، کتاب مقدمات برنامه ریزی درسی، تهران: سمت
- [۱۱] ملکی، حسن، ۱۳۹۱، کتاب برنامه ریزی درسی (راهنمای عمل). چاپ تهران، انتشارات مدرسه
- [۱۲] یارمحمدیان، محمد (۱۳۸۷)، اصول برنامه ریزی درسی. تهران، دوره ۲، تهران، یادواره کتاب.
- [۱۳] یزدانی زازرانی، مجدمرضا؛ نیک مرام، زین العابدین؛ قصری، اسدالله (۱۳۹۰)، برنامه ریزی توسعه؛ بررسی استراتژی توسعه اقتصادی در برنامه عمرانی پنجم، □ فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا، شماره هشتم.
- [۱۴] یمنی دوزی سرخابی، ترک زاده، محمد (۱۳۸۸)، بررسی وضعیت برنامه ریزی توسعه دانشگاه های دولتی در ایران و فصلنامه انجمن آموزش عالی ایران، سال اول، شماره ۴.